



พัฒนาการและรูปแบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านท่าคุระและชุมชนบ้านคลองรี
อำเภอสิงพร จังหวัดสงขลา
Development and Management Model of Ban Tha Kura Community
and Ban Klong Ri Community, Sathing Phra District, Songkhla Province

ขวัญดาว ปิ่นทองพันธุ์

Khwandaw pinthongpunth

สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา จังหวัดสงขลา 90000

Program in Social Studies, Faculty of Education, Songkhla Rajabhat University, Songkhla 90000 Thailand

Corresponding author E-mail: khwandaw22@yahoo.co.th

(Received: October 12 2018; Revised : December 26 2018; Accepted : January 24 2019)

บทคัดย่อ

ศึกษาเรื่องพัฒนาการและรูปแบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านท่าคุระและชุมชนบ้านคลองรี อำเภอสิงพร จังหวัดสงขลา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านท่าคุระและชุมชน บ้านคลองรี ช่วงปี พ.ศ.2519 -2560 และศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรชุมชนบ้านท่าคุระและชุมชนบ้านบ้านคลองรี หากจุดแข็งจุดอ่อน โอกาส อุปสรรค ของทั้งสองชุมชนในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา (ตอนกลาง) การศึกษาแบ่งออกเป็นสองช่วงเวลา คือ ศึกษาการใช้ประโยชน์ และรูปแบบในการจัดการทรัพยากรและรูปแบบที่ใช้ในการวางแผนแก้ปัญหาและพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจในพื้นที่ เพื่อนำรูปแบบการจัดการทรัพยากรแบบพหุภาคีนำไปประยุกต์ใช้และแก้ไขปัญหาในพื้นที่ เสนอแนะแนวทาง ในการพัฒนาการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสม การศึกษาครั้งนี้ได้ใช้แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน การจัดการทรัพยากร โดยนำเครื่องมือ SWOT ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อหาจุดแข็งจุดอ่อน ปัญหาอุปสรรค และโอกาส ของพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา และนำแนวคิดการจัดการอย่างมีส่วนร่วมใช้ในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนและสอดคล้องกับพื้นที่ทางสังคม วัฒนธรรม

ผลการศึกษาพบว่า ประการแรก พัฒนาการด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งสองช่วงเวลามีการจัดการทรัพยากร ทั้งสองชุมชนมีความเหมือน โดยแบ่งเป็นสองยุค โดยการจัดการทรัพยากรพบว่า ทั้งสองยุคมีความแตกต่าง ดังนี้ 1) ยุคแห่งการพัฒนา พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ : ก่อนการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา ชาวบ้านสามารถเข้าถึงทรัพยากรโดยไม่มีกฎระเบียบ แบบลายลักษณ์อักษร ไม่มีโครงสร้างที่ตายตัวมีแต่เพียงด้านความเชื่อในสิ่งศักดิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ทำให้ชาวบ้านทั้งสองชุมชน มีการเคารพกฎกติกาควบคุมดูแลกันเองภายในชุมชน ซึ่งเป็นวิธีการจัดการโดยชาวบ้าน 2) ยุคแห่งการพัฒนา หลังการประกาศเป็นเขต ห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา (2519) เกิดรูปแบบการจัดการทรัพยากรในลักษณะที่ตายตัว โดยรัฐออกตัวบทกฎหมายเข้ามาจัดการ ดูแลพื้นที่ มีการบังคับใช้นโยบายและมาตรการการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง แต่ขณะเดียวกันวิธีการจัดการโดยภาครัฐนั้นมีหน่วยงานต่างๆ ที่ดูแลในพื้นที่เดียวกัน ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาในเรื่องกันจัดการที่ทับซ้อน ประการที่สอง การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ก่อน การประกาศชาวบ้านสามารถเข้าถึงทรัพยากรใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างอิสระ เมื่อรัฐประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ชาวบ้าน ได้ถูกก้าวจัดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร ประการสุดท้าย พบว่า เมื่อใช้เครื่องมือ SWOT วิเคราะห์ปัจจัยภายใน ด้านจุดแข็งของพื้นที่ ทะเลสาบสงขลาปรากฏน่านน้ำพันธุ์ชนิดที่อพยพมาจากไซบีเรียมีความอุดมสมบูรณ์ทางพื้นที่สูง จุดอ่อน คือ การจัดการที่ทับซ้อน ในพื้นที่เดียวกัน ปัจจัยภายนอก ด้านโอกาส ภายนอกมีการใช้สถานที่เป็นแหล่งศึกษาข้อมูลทางธรรมชาติเช่นค่ายอนุรักษ์ อุปสรรค ที่ขัดขวางจากภายนอกเป็นแหล่งรองรับน้ำเสียจากชุมชน การจัดการเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้านการจัดการทรัพยากรโดยใช้รูปแบบ พหุภาคีก่อให้เกิดความยั่งยืนแก่ทรัพยากรตลอดจนด้านสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชุมชนทั้งสองได้

คำสำคัญ : พัฒนาการ, รูปแบบการจัดการทรัพยากรชุมชน, พหุภาคี



Abstract

Study of development and resource management model of Ban Tha Khura community and Ban Khlong Ri community, Sathing Phra district, Songkhla province with the objective To study development Resource management of Ban Tha Khura community and community Ban Khlong Ri, during the year 1976 -2017 and studied the resource management model of Ban Tha Kura community and Ban Khlong Ri community, finding strengths, weaknesses, opportunities, obstacles for both communities in the Songkhla Lake Hunting Area (now Central) The study is divided into two periods. Namely, study of utilization and form of resource management and The model used in planning, solving problems and developing suitable for the area of society, culture, economy in the area To apply the multilateral resource management model to apply and solve problems in the area Suggest ways to develop appropriate resource management This study uses the concept Theories about sustainable development Resource management By using SWOT tools for analysis to find strengths, weaknesses Opportunities and obstacles Of the Songkhla Lake Hunting Area and apply the participatory management concept to solve the problem for sustainability and in accordance with the social and cultural area

The results of the study showed that, firstly, the development of resource management in both periods was a resource management. Both communities were similar. Divided into two periods By managing resources, it was found that both periods were different as follows: 1) The era of development leaning on natural resources: before the announcement was a hunting area in Songkhla Lake. Villagers can access resources without written rules. There is no fixed structure, only the belief in the sacred things that the villagers respect. Causing both villagers to respect the rules Control within the community Which is a way of managing by the villagers 2) the development era: after the announcement of a hunting area in Songkhla Lake (1976), there is a fixed resource management model By the state issuing laws to manage the area Conservation policies and measures are continuously implemented, but at the same time Government management methods There are various agencies Who care in the same area Resulting in problems in overlapping management

Second, the use of natural resources in the area before the announcement of the villagers can access resources, make use of resources freely. When the state declared a hunting area, the villagers were eliminated from access to resources.

Finally, when using SWOT tools, analyze the internal factors. On the strength of the Songkhla Lake area, it appears that many species of birds that migrate from Siberia are rich in highland areas. The weakness is the overlap of the same area. External factors, opportunities The use of places as natural educational resources such as conservation camps Obstructions that hinder the outside from being a source of waste water from the community

Management to solve problems that arise in resource management by using multilateral forms, creating sustainability for resources and social aspects Economy and culture of both communities

Keywords : Development, Resource management model, Multilateral



บทนำ

สภาพลักษณะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต่างๆ ส่วนใหญ่มีสภาพที่เสื่อมโทรมลงทุกขณะ ดังเช่นกรณีพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยจากการประเมินสถานการณ์ พื้นที่ป่าไม่อย่างต่อเนื่องด้วยเทคโนโลยี (สำนักฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2554) จากการสำรวจระยะไกลในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมาปี 2504 - 2552 พบว่า ประเทศไทยสูญเสียพื้นที่ป่ามากกว่า 72 ล้านไร่ หรือเฉลี่ยประมาณ 1.6 ล้านไร่ต่อปี จากสภาพอดีตจนถึงปัจจุบันแนวโน้มทรัพยากรด้านป่าไม้ของประเทศไทยลดลงมาโดยตลอด ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ได้ว่าทรัพยากรชนิดนี้เกิดจากความต้องการของมนุษย์ขั้นพื้นฐาน อันได้แก่ ปัจจัยสี่พร้อมกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี จึงเป็นสิ่งกระตุ้นให้มนุษย์ต้องค้นและแสวงหาทรัพยากรมาใช้เพิ่มมากขึ้นตามอัตราจำนวนประชากรที่มีการเพิ่มแบบเรขาคณิตแต่ปริมาณอาหารกลับเพิ่มแบบเลขคณิต ดังที่ Thomas Robert Malthus ได้กล่าวไว้ในหนังสือ An Essay on the Principle of Population as it affects the Future Improvement of Society ที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของขนาดและการเพิ่มประชากรต่อสิ่งยังชีพ โดยเชื่อว่า ประชากรมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วกว่าการเพิ่มของสิ่งยังชีพ ทำให้มีสิ่งยังชีพไม่เพียงพอต่อประชากร ลักษณะดังกล่าวจึงมีทิศทางที่ตรงกันข้าม ซึ่งส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยถอยลงทุกขณะทั้งต่อด้านปริมาณและด้านคุณภาพ ส่งผลต่อความขาดแคลนในอนาคตได้ กรณีในเอกสารเครื่องมือการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน กล่าวไว้ว่า สหทยา วิเศษ (2547) ทุกวันนี้ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำถูกทำลายไปมาก โดยสาเหตุหลักมาจากความต้องการที่เพิ่มขึ้นตามจำนวนประชากร การใช้เครื่องมือในการเก็บเกี่ยวประโยชน์จากธรรมชาติ ซึ่งมาจากโครงการพัฒนาต่างๆ ที่มีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อความสมดุลต่อระบบนิเวศและปฏิเสธไม่ได้เลยว่า การพัฒนาที่ผ่านมาส่วนสำคัญที่ทำให้ระบบนิเวศลุ่มน้ำได้รับผลกระทบจนเกิดความเสียหายอย่างในกรณีอีกหลายลุ่มน้ำ และเมื่อคำนึงถึงอนาคตของชุมชนท้องถิ่นที่ยังต้องพึ่งพาทรัพยากรในลุ่มน้ำแล้ว ทำให้ต้องการทบทวนถึงความเป็นไปได้ในการจัดการลุ่มน้ำที่เกิดประโยชน์ในทุกฝ่าย ดังกรณีตัวอย่างในทางภาคใต้ ได้แก่ โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จัดเป็นโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่เพื่อให้สามารถแก้ปัญหาเกษตรกรรมแบบเบ็ดเสร็จ โดยมีแผนงานก่อสร้างระบบชลประทานเป็นแผนงานหลัก ดำเนินการก่อสร้างประตูระบายน้ำปากพนังชื่อ “ประตูทศกวีราชประสิทธิ์” หรือ “เขื่อนปากพนัง” ตามคำเรียกของชาวบ้าน เพื่อกั้นน้ำจืดกับน้ำเค็มออกจากกัน ปรากฏว่าได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศที่สำคัญ กล่าวคือ ระบบนิเวศน้ำ 4 รสเดิมเสียสมดุลธรรมชาติ น้ำนิ่งและเน่าเสีย สัตว์น้ำลดลงทั้งปริมาณและชนิดพันธุ์ เกิดน้ำท่วมในเขตชุมชน สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่ออาชีพ

ชาวบ้าน ทั้งชาวนาทำนาไม่ได้ผลเพราะน้ำท่วมขัง ทิ้งนาข้าวให้ร้าง ชาวนากุ้งเลี้ยงกุ้งไม่ได้เพราะน้ำเน่าเสียและการแบ่งเขตพื้นที่น้ำจืดน้ำเค็ม ชาวประมงพื้นบ้านสูญเสียอาชีพ สูญเสียรายได้เสริมจากการทำน้ำตลจากต้นตาล ดังนั้นการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนจึงมีความสำคัญ โดยคนในชุมชน คือ คนในเท่านั้นที่รู้ข้อมูลในพื้นที่ตนเองได้ดีกว่าคนนอก กรณีการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านท่าคุระและชุมชนบ้านคลองรีเป็นสองชุมชนที่มีทรัพยากรเปรียบเหมือนซูเปอร์มาร์เก็ต ที่ไม่ต้องจ่ายเงินแค่เอาแรงออกหาทรัพยากรในทะเลสาบก็สามารถได้ทรัพยากรมาดำรงชีพได้ เป็นต้น

จากปัญหาที่ชาวบ้านในพื้นที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการประตูระบายน้ำเนื่องด้วยชุมชนบ้านท่าคุระและชุมชนบ้านคลองรีได้รับผลกระทบจากโครงการดังกล่าวที่เห็นผลปรากฏทางพื้นที่ส่งผลเห็นชัดมากที่สุดในช่วงของทะเลสาบสงขลาในตอนกลาง ปัญหาดังกล่าวนี้ได้ส่งผลกระทบในด้านการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ ตลอดจนชาวบ้านเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ชุมชนทั้งสองนี้ได้อาศัยพึ่งพิงจากทรัพยากรในทะเลสาบสงขลาตั้งแต่สมัยยุคแรกๆ ของการก่อตั้งชุมชน เมื่อมีการสร้างประตูระบายน้ำที่บริเวณปากพนังการกั้นระหว่างน้ำเค็มกับน้ำจืด การดำรงชีพวิถีชีวิตของชาวบ้านได้มีการเปลี่ยนแปลง สิ่งดังกล่าวคือปัญหาที่เคยเกิดขึ้นจากอดีต ส่งผลกระทบต่อมาถึงปัจจุบันและมีปัจจัยได้อีกบ้างที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับคนในพื้นที่ และส่งผลกระทบต่ออย่างไร โดยชาวบ้านทั้งสองชุมชนมีการจัดการทรัพยากรและต้องการทราบถึงปัจจัยตัวการใดบ้างที่ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงไปและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใด ตลอดจนศึกษาด้านพัฒนาการของทั้งสองชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานริมทะเลสาบสงขลาที่มีความสำคัญต่อคนในพื้นที่เป็นอย่างมากในด้านวัฒนธรรม ความเชื่อของผู้คนในชุมชนและชาวบ้านทั้งสองชุมชน ในด้านความเชื่อ นับถือศรัทธาต่อเจ้าแม่อยู่หัวของสิ่งศักดิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งล้วนแล้วเป็นแหล่งรวมใจและศรัทธาของชาวบ้านของทั้งสองชุมชนที่ส่งผลด้านใดของผู้คนในชุมชน

ดังนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นวิธีการที่จำเป็นอย่างเร่งด่วนต่อการดำเนินงานทั้งการใช้กลวิธีทางธรรมชาติและ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมทั้งในด้านการให้ความคุ้มครอง บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรด้านต่างๆ ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด ขณะเดียวกันต้องมีการควบคุมมิให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ จากสภาพปัญหาดังกล่าวเพื่อนำไปสู่แนวทางการจัดการที่สอดคล้องกับคนในพื้นที่และสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ จึงนำไปสู่ประเด็นการศึกษาในครั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์ที่ศึกษาด้านพัฒนาการการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บริเวณชุมชนบ้านท่าคุระและชุมชนบ้านคลองรี เพื่อเป็นการศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรของทั้งสองชุมชน อันนำไปสู่การไขข้อประเด็นปัญหาและ



สาเหตุของปัญหาที่แท้จริง เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนชุมชน และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่สามารถแก้ไขปรับปรุงฟื้นฟูสภาพระบบนิเวศให้กลับสู่สภาพสมดุลยั่งยืนคู่สังคมชุมชนและประเทศชาติสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาพัฒนาการจัดการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านท่าคุระและชุมชนบ้านคลองรี ช่วงปี พ.ศ. 2519 - 2560
2. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรระหว่างชุมชนบ้านท่าคุระและชุมชนบ้านคลองรี และหาจุดแข็งจุดอ่อน โอกาส อุปสรรค ของทั้งสองชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่จะเลือกใช้ในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเชิงปริมาณสำหรับการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ชุมชนบ้านท่าคุระ หมู่ 8, 9 จำนวน 285 ครัวเรือน ชุมชนบ้านคลองรี หมู่ 4, 5 จำนวนครัวเรือน 192 ครัวเรือน รวมจำนวนครัวเรือนทั้งชุมชน 477 ครัวเรือน โดยเลือกกลุ่มประชากรตัวอย่างที่อาศัยอยู่ทั้งสองชุมชน 4 หมู่บ้าน ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง Darwin Handel (1977, อ้างใน มนัส สุวรรณ, 2539) ที่มีความเชื่อมั่น 95 เปอร์เซ็นต์ จะต้องเก็บกลุ่มตัวอย่างจากทั้งสองชุมชน เป็นจำนวน 131 ครัวเรือน
2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กำนัน พระ, กลุ่มองค์กรชุมชน กลุ่มเดินเรือ กลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มหาปลา กลุ่มทำนา ทำสวน, กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบล คลองรี อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา, กลุ่มองค์กรเอกชน ได้แก่ ผู้ประกอบการ เจ้าของธุรกิจในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาตอนกลางฝั่งตะวันออก ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ศึกษา

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) แบบสัมภาษณ์ในลักษณะเชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับสอบถามข้อมูลต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาข้อที่ 1, 2 โดยการสัมภาษณ์ จากเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชน ผู้นำหมู่บ้านและสมาชิกในชุมชนจากกลุ่มต่างๆ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการจัดการจากอดีต จนถึงปัจจุบันจากชุมชนทั้งสอง ตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่และการระดมสมองจากตัวแทนของชาวบ้านทั้งสองชุมชนในด้านการจัดการทรัพยากรของชุมชนเพื่อหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค

2) แบบสอบถาม สำหรับการสอบถามตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาข้อที่ 2 โดยสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างเป็นประชากรทั้งสองตำบล มี 131 ครัวเรือน โดยแบ่งไปตามสัดส่วนของครัวเรือนในแต่ละชุมชนโดยมีชุมชนบ้านคลองรี เก็บตัวอย่าง 43 ครัวเรือน และชุมชนบ้านท่าคุระ 88 ครัวเรือน สอบถามจากครัวเรือนตัวอย่างสอบถามข้อมูลพื้นฐานทั่วไป การมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ทะเลสาบสงขลาในตอนกลางในการดูแลรักษาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

3) อุปกรณ์เครื่องมือที่ช่วยในการสัมภาษณ์ สอบถาม และสังเกต ประกอบด้วย เครื่องบันทึกเสียง วิทยุ อุปกรณ์เครื่องเขียนเพื่อจดบันทึก

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาค้นคว้า เพื่อให้ได้ข้อมูลต่างๆ ที่จะเข้ามาประกอบกันเพื่อที่จะนำข้อมูลไปตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังต่อไปนี้

การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา ก่อนปี พ.ศ.2519 - พ.ศ.2560 รวบรวมข้อมูลรูปแบบการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ในแต่ละช่วงเวลาโดยทำการศึกษาจากการสัมภาษณ์จากประชากรในพื้นที่ศึกษา และรวบรวมข้อมูลรูปแบบการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ จากการสัมภาษณ์จากภาคประชาชน ภาครัฐและภาคเอกชน

การเก็บข้อมูลในการศึกษาค้นคว้า เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเป็นจริงตามสถานภาพภายในพื้นที่ การเก็บรวบรวมข้อมูลได้แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ทำการศึกษาจากเอกสาร สิ่งตีพิมพ์ หนังสือ และรายงานการศึกษาต่างๆที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา เช่น ข้อมูลหมู่บ้านต่างๆ ข้อมูลพื้นฐานจากหน่วยงานราชการต่างๆ องค์กรบริหารส่วนตำบลคลองรี

ขั้นตอนที่ 2 การเข้าไปแนะนำตัวผู้ศึกษาเพื่อสร้างความคุ้นเคยระหว่างผู้ศึกษากับผู้นำชุมชนนายกองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าของผู้ประกอบการ ชาวบ้าน และสำรวจสภาพหมู่บ้านต่างๆ

ขั้นตอนที่ 3 พูดคุยกับผู้นำชุมชนพร้อมทั้งให้เจ้าหน้าที่รับผิดชอบของหมู่บ้านต่างๆ สรรวจรายชื่อผู้ที่สามารถให้ข้อมูลหลักได้ แล้วนำมาเลือกโดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง

ขั้นตอนที่ 4 ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และร่วมประชุมสัมมนา กับชุมชน และพูดคุยสนทนาสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของรัฐ และหน่วยงานเอกชน

ขั้นตอนที่ 5 ใช้แบบสอบถามเก็บรวบรวมข้อมูลกลุ่มตัวอย่างจำนวน 4 หมู่บ้าน ชุมชนบ้านคลองรีและบ้านท่าคุระ



การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลจากการสำรวจและแบบสอบถามเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนำมาวิเคราะห์ในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยแยกประเด็นการวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

1) การวิเคราะห์พัฒนาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ในด้านจุดกำเนิดของการจัดการและด้านการเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ใช้การวิเคราะห์เชิงคุณภาพที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์ลักษณะเชิงลึก โดยการสัมภาษณ์จากเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชน ผู้นำหมู่บ้านและสมาชิกในชุมชนจากกลุ่มต่างๆ

2) การวิเคราะห์ข้อมูลการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม วิเคราะห์ใน 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

(1) รูปแบบการจัดการวิเคราะห์ด้านความหลากหลาย ความแตกต่างคล้ายคลึงของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางพื้นที่

(2) วิธีการจัดการวิเคราะห์ การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน และโดยรัฐ

(3) วิเคราะห์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ การเก็บผลผลิตจากทรัพยากรภายในทะเลสาบสงขลา

การวิเคราะห์ข้อมูลทั้ง 3 ประเด็นดังกล่าวนี้ ใช้วิธีการเชิงคุณภาพ ส่วนการวิเคราะห์ทางพื้นที่ นำเสนอผลการวิเคราะห์ด้านโครงสร้างรูปแบบการจัดการและได้จากข้อมูลแบบสอบถาม โดยใช้สถิติค่าร้อยละ หาค่าเฉลี่ย

3) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากข้อ 1) และ 2) นำมาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ข้อมูลการใช้ประโยชน์ทรัพยากรต่างๆ รูปแบบและการจัดการทรัพยากรของแต่ละชุมชน สำหรับข้อมูลทั้งหมดจะใช้ในการพรรณนาให้เห็นถึงการใช้อย่างไรและการจัดการทรัพยากรทั้งของชุมชนและของหน่วยงาน

วิเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรระหว่างชุมชนบ้านท่ากระและชุมชนบ้านคลองรี โดย SWOT Analysis

ผลการวิจัย

พัฒนาการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านท่ากระและชุมชนบ้านคลองรี จำแนกได้ 2 ยุคสมัย ได้แก่ 1. ยุคแห่งการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ: ก่อนการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลาในตอนกลาง (ก่อนปี พ.ศ.2519) 2. ยุคแห่งการพัฒนา: ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2519 - 2560 เนื่องจากสองชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนตั้งอยู่ติดขอบทะเลสาบสงขลาในตอนกลางที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และความเชื่อ (เจ้าแม่อยู่หัว) ผู้ที่ก่อตั้งชุมชนเป็นที่พึ่งทางจิตใจของคนในท้องถิ่นและสำคัญทางความคิดด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชนบ้านท่ากระและชุมชนบ้านคลองรี

1. ยุคแห่งการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ: ก่อนการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลาในตอนกลาง (ก่อนปี พ.ศ.2519) การก่อเกิดชุมชนในพื้นที่ได้นั้นได้มีการแรกเริ่มที่เกิดมาจากการบุกเบิกพื้นที่ เพื่อต้องการหาเลี้ยงชีพชุมชนทั้งสองนี้ก็เช่นกัน จากชุมชนเล็กๆ บนพื้นที่ ที่เป็นป่า ท้องทุ่งและริมทะเลสาบตะวันออกในตอนกลาง เป็นต้น ในเรื่องของการจัดการจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน แต่จุดประสงค์เดียวกันคือ เพื่อต้องการการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแต่อะไรที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการจัดการ ผลที่ตามมาและวิธีการแก้ไขของชุมชนซึ่งเป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้ มีอะไรบางอย่างที่เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านท่ากระชุมชนบ้านคลองรี ตั้งแต่ยุคแรกของการก่อตัวเป็นชุมชน และการก้าวเข้าสู่ยุคของการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา โดยการศึกษาครั้งนี้จะแบ่งเป็นยุคๆ เพื่อให้เห็นถึงการเกิดชุมชนในช่วงแรกเริ่มและชุมชนอยู่ร่วมกับทรัพยากรเหล่านั้นได้มีรูปแบบ วิธีการอย่างไร ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของแต่ละยุค แต่ละช่วงที่ปรากฏออกมาในรูปของการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและสภาพแวดล้อมของธรรมชาติในพื้นที่อย่างชัดเจน ในกรณีศึกษาพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลาได้มีพัฒนาการทางพื้นที่อย่างเห็นได้ชัด ในเรื่องดังต่อไปนี้

1.1 รูปแบบและวิธีการการจัดการทรัพยากร (ป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ)

รูปแบบและวิธีการจัดการทรัพยากรในช่วงแรกเริ่มมีวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญในการจัดการ โดยมีประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของชาวบ้าน เพราะชุมชนทั้งสองนี้มีการพึ่งพาอาศัยจากทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบกับการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนไม่มากนัก มีลักษณะเฉพาะด้านที่อยู่อาศัย ด้านการพึ่งพิงทรัพยากร เป็นต้น ปัจจัยที่มีความสำคัญต่อรูปแบบการจัดการทรัพยากรในพื้นที่นั้นขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตนเอง โดยมีวิธีการการจัดการด้วยตนเองระหว่างชุมชน คนในชุมชนที่ช่วยกันสอดส่องดูแล เพราะช่วงยุคแรกเริ่มผู้อาศัยมีไม่มากนัก ไม่มีการแย่งชิงทรัพยากร เนื่องจากทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้ผู้คนไม่มีหลักเกณฑ์กฎระเบียบที่เป็นลายลักษณ์อักษรและขอบเขตในการใช้ทรัพยากรที่แน่นอนเป็นไปตามความพอใจและความสะดวกของผู้ใช้ประโยชน์ แต่มีเพียงวัตถุประสงค์หลักเดียวกันทั้งท้องถิ่น คือ ใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ เพื่อต้องการตอบสนองในปัจจัยสี่ของสมาชิกในชุมชนจากการสัมภาษณ์จากผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน กล่าวว่า “ในสมัยก่อนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในทะเลสาบสงขลา ครั้วเรือินไดยากกินไร ได้กิน อยากใช้ อะไรก็สามารถเข้าไปตัดไม้ แล้วมาทำเป็นอะไรก็ได้ทำ เช่น ตัดไม้มาทำเป็นฟืน ไม้หนานหนานน้อยก็มาทำบ้านเรือน ซ่อมแซมบ้านเรือน โดยไม่ต้องขออนุญาตจากใคร



หากดำเนินการทำนา บ้านใดมีกำลังร่างกายเท่าไรก็สามารถถากถาง ป่ารก บุกเบิกทำไร่ทำนา ตามร่างกายของครัวเรือนนั้นๆ” โดยแต่ละคนจะมีจิตสำนึกของการหวงแหน มีความรักผูกพันในทรัพยากรท้องถิ่นของตนเอง ช่วยกันปกป้อง รักษา ตลอดจนการจัดการ น้ำ สัตว์น้ำ สัตว์ป่า ในรูปแบบของความเชื่อเรื่องต่างๆ อันเนื่องมาจากเกิดจากจิตใต้สำนึกของผู้คนในชุมชน ดังเช่น สัตว์น้ำ มีการจับมาเพื่อการบริโภค ในแต่ละครั้งเท่านั้น จับมาเฉพาะที่เห็นว่า กินได้และไม่จับช่วงของการวางไข่ มีความเชื่อด้านการจับสัตว์น้ำ หากในช่วง 15 ค่ำ มีการหยุดล่าสัตว์ หยุดในทุกๆ ด้านเกี่ยวกับการล่าสัตว์ตัดชีวิต เพราะเป็นช่วงวันพระ หากผู้ใดฝ่าฝืนจะต้องมาขอขมาวิญญูณหรือผู้ดูแลแหล่งน้ำ ความเชื่อของชาวบ้านเปรียบเสมือนเป็นการตอกย้ำในการจัดการดูแลปกป้องรักษาแหล่งน้ำ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน สำหรับกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรจากแหล่งน้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ ในช่วงเริ่มแรกยังไม่ค่อยเข้มงวด เนื่องจากทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ ชุมชนเองมีความเป็นอิสระในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยไม่ต้องขออนุญาตจากผู้ใด การใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพนั้น ต่างมีความเชื่อในเรื่องของกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อนั้นๆ ที่มีการนับถือเคารพและถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น เมื่อผู้ที่กระทำความผิดต้องทำพิธีขอขมาต่อเจ้าที่เจ้าทางผู้ปกป้องรักษาน้ำ รักษาป่า

จากการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาต่างๆ ของชาวบ้าน ได้มีการสะสมความรู้ประสบการณ์ในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรอย่างลึกซึ้ง จากรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้าน ที่มีการจัดการดูแลรักษา โดยเกิดจากการร่วมแรงร่วมมือดูแลรักษาที่มาจากจิตใต้สำนึกของผู้คนในท้องถิ่น แต่ต่อมาเมื่อมีประชากรจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทรัพยากรกลับมีปริมาณลดลง ประกอบกับในวันที่ 19 เมษายน 2519 ทางหน่วยงานของรัฐ ได้มีการประกาศพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลาครอบคลุมในส่วนทะเลสาบสงขลาในตอนกลาง เป็นพื้นที่สงวน ห้ามมีการรุกป่าอาณาเขตและการจับสัตว์ป่าทุกชนิด ในด้านแหล่งทำมาหากินของชาวบ้าน ซึ่งได้รับความเดือดร้อนอย่างชัดเจน เช่น จากเดิมการล่าสัตว์สามารถล่าได้ทุกชนิดเพื่อนำมาเป็นอาหารในครัวเรือน เป็นต้น

1.2 การใช้ประโยชน์ในรูปแบบของเนื้อไม้

1.2.1 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ของชุมชน

บ้านท่ากระและชุมชนบ้านคลองรี จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนกล่าวว่าในยุคแรกเริ่มของชุมชนมีประชากรที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานไม่มากนัก ประมาณ 4-5 หลังคาเรือนเท่านั้นเอง ลักษณะการตั้งบ้านเรือนในยุคบุกเบิกมีการปลูกบ้านสร้างเรือนโดยอิงกับริมชายฝั่งทะเลสาบสงขลา มีการปลูกบ้านแบบต่างๆ ลักษณะของตัวบ้านทำด้วยไม้ทั้งหลัง โดยยกพื้นสูง หลังคาเป็นหน้าจั่ว มีใต้ถุน

บ้านสำหรับผูกเรือ เวลาน้ำขึ้น เรือที่ผูกใต้ถุนบ้านก็จะลอยตามระดับน้ำ เพื่อสะดวกในช่วงฤดูน้ำหลาก ภายในตัวเรือนเป็นลักษณะเปิดโล่ง สะดวกต่อการใช้สอยพื้นที่ เช่น หากต้องการเป็นห้องนอน นิยมกันด้วยผ้า ส่วนด้านหน้าของตัวเรือนเป็นเรือนชานไม้ ออกมาเพื่อทำกิจกรรมของครัวเรือน หรือบางหลังคาเรือนมีการทำเก้าอี้พนักพิงไว้ด้านหน้าเพื่อใช้ในการต้อนรับแขก โดยไม้ที่นิยมนำมาใช้สำหรับการสร้างบ้านชานไม้เนื้อแข็งที่อยู่ในชุมชนจำพวกไม้เคี่ยม ตะเคียน ไม้เสม็ด นำมาสร้างและซ่อมแซมบ้านเรือนการใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้ ชาวบ้านกล่าวว่า เลือกตามการใช้งาน

1.2.2 การทำพื้นเผาถ่าน การใช้ประโยชน์

จากเนื้อไม้ในยุคนี้ พบว่า มีการใช้ประโยชน์จากต้นไม้ที่ชาวบ้านมีการเลือกขนาดของไม้โดยคำนึงในลักษณะของการนำมาใช้งาน โดยไม้ที่นำมาซ่อมแซมบ้านเรือน ไม้ทำพื้นเผาถ่าน ไม้ที่นำมาเป็นเชื้อเพลิง เป็นต้น ชาวบ้านจะไม่มีกรรมลัมไม้ขนาดใหญ่ การนำไปใช้ประโยชน์ของชาวบ้านในยุคนี้ มีการเข้าถึงแหล่งได้อย่างอิสระไม่ต้องขออนุญาตจากผู้ใด แต่จะมีจิตสำนึกของการตัดไม้ โดยวิธีการเลือกขนาดของไม้ตามประโยชน์ของการใช้งาน

1.2.3 การใช้พื้นที่ทางการเกษตร

ในยุคบุกเบิก ทุกหลังคาเรือนมีการปลูกข้าว เพื่อนำมาบริโภค ในปีหนึ่งๆ ทำนาเพียงหนึ่งครั้ง พื้นที่ที่ใช้ในการทำนาส่วนใหญ่อยู่ทางด้านตะวันออกของหมู่บ้าน เนื่องจากลักษณะทางพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม แหล่งน้ำที่ใช้เพื่อการเกษตรอาศัยจากคลองอาทิตยที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะขุดคลองเล็กคลองน้อยไว้ใช้เพื่อการเกษตรของตนเอง เพื่อกักเก็บน้ำในยามฤดูฝนใช้ในยามหน้าแล้ง พื้นที่ในการทำการเกษตรในยุคแรกๆ มีการจับจองโดยใช้แรงงานของสมาชิกในครัวเรือน มีการถางพื้นที่บุกเบิกพืชหลักๆ ที่ใช้ในการเพาะปลูกคือ การปลูกข้าว โดยใช้วิธีการออกแรงจากเพื่อนบ้าน โดยไม่มีค่าจ้าง เจ้าของพื้นที่ตอบแทนโดยการเลี้ยงอาหารกลางวัน เมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว ใช้วิธีการเก็บด้วยมือ เครื่องมือที่ใช้เรียกว่า เกะ มีการใช้พื้นที่ในการปลูกข้าวแล้วพื้นที่ตามคันนา หัวนา ปลายนา ปลูกต้นตาลโตนตเพื่อบังแดดบังลม และสามารถบอกแดนพื้นที่นาว่าเป็นของใคร เพื่อบอกอาณาเขตที่นาที่ทำกินว่ามีความกว้างยาวเท่าใด ต่อมามีการปลูกตามคันนาเพื่อการปลูกข้าวเจ้าเขตคันนา

1.3 การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในทะเลสาบสงขลา (ป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ)

1.3.1 ทรัพยากรป่าไม้

ในพื้นที่ศึกษาในสมัยยุคดั้งเดิม (ยุคแรกๆ ประมาณหนึ่งร้อยปีมาแล้ว) ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ตะเคียน ไม้เตย ไม้ตะเคียน เป็นต้น จากการสอบถามชาวบ้านในชุมชนบ้านท่ากระ (ผู้ใหญ่บ้าน) กล่าวว่า “ป่าไม้ในช่วงสมัยก่อนรก ทึบ ต้นหนึ่งๆ หลายคนโอบ สามารถนำมาต่อเรือเพื่อยานพาหนะหลักของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน และลำต้นปลูกบ้านเรือน เสาบ้าน และโครงสร้างของตัวบ้าน การใช้ประโยชน์



จากป่าไม้ นั้น นอกจากชาวบ้านนำไม้มาปลูกบ้านและนำไม้ที่ได้จากป่าเพื่อซ่อมแซมบ้านเรือน นอกจากนั้นยังมีการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การทำถ่าน ทำฟืน เพื่อเป็นเชื้อเพลิง จากการสัมภาษณ์จากชาวบ้านชุมชนบ้านคลองรี (นายเจริญ คงมี อายุ 78 ปี) กล่าวว่าสภาพป่าบริเวณในชุมชนและใกล้เคียงที่ชาวบ้านเข้ามาอยู่อาศัย พบสัตว์ป่านานาชนิด เนื่องด้วยสภาพของป่าอันอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่าที่สามารถล่านำมาประกอบอาหารได้ง่าย ได้แก่ เก้ง หมูป่า และนกชนิดต่างๆ

1.3.2 ทรัพยากรสัตว์ป่า ทรัพยากรสัตว์ป่าในยุคแรกๆ เต็มไปด้วยสัตว์นานาชนิด ได้แก่ ลิงแสม ลิงลม ชะมดน้ำ ชะมดเข็ด นาก เสือปลา นกนานาชนิด จากคำบอกเล่าของชาวบ้านทั้งสองชุมชนมีข้อมูลตรงกัน คือ จากการเล่าและประสบการณ์จากผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า “เมื่อประมาณห้าสิบปีที่แล้ว มีการล่าเพื่อนำไปขายต่างถิ่น ป่าพรุ ประกอบด้วย ไม้หลายชนิด เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ต่างๆ ป่าที่หนาแน่น นกขนาดใหญ่ทำรังหลบซ่อนได้อย่างปลอดภัย จึงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยนกนานาชนิด เช่น นกกระตู่ นกกาหน้า นกนางนวล นกกระเต็น นกกระสาแดง นกเงก นกแขวก นกแก้ว นกกะปูด นกเป็ดน้ำ นกเหล่านี้ชาวบ้านจะล่าเป็นอาหาร โดยใช้วิธีการตักจับ เครื่องไม้เครื่องมือที่ตักจับทำด้วยอุปกรณ์จากธรรมชาติวัสดุในท้องถิ่น เช่น ใช้หนังสัตว์ และลูกหนู (ทำมาจากดินเหนียวปั้นกลมๆ และนำไปตากให้แห้ง) การล่าสัตว์ในช่วงยุคแรกๆ เป็นการล่าโดยพอกินในแต่ละวันของครัวเรือน”

1.3.3 ทรัพยากรสัตว์น้ำ ของชุมชนบ้านท่ากระและชุมชนบ้านคลองรีซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมตอนกลางของทะเลสาบสงขลาสามารถพบความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำนานาชนิดในทะเลสาบสงขลา ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลานานาพันธุ์ ในทุกหลังคาเรือนมีการพึ่งพาอาศัยจากทะเลสาบสงขลา มีการจับสัตว์น้ำเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน และในยุคแรกๆ เป็นการจับสัตว์น้ำเพื่อการบริโภค จากการบอกเล่าของผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 บ้านคลองรีกล่าวว่า ในสมัยก่อนเมื่อออกเรือหาปลา หาสัตว์น้ำ จะได้ในปริมาณจำนวนมาก ที่เหลือจากการบริโภคเป็นอาหารหลักของครัวเรือน ก็นำมาแปรรูป ทำเคย (กะปิ) ปลาแดดเดียว เป็นต้น การจับสัตว์น้ำในยุคแรกๆ เครื่องมือเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำชาวบ้านจะมีการประกอบขึ้น โดยมีมือของตนเอง ทุกหลังคาเรือนสามารถประกอบ ประดิษฐ์ด้วยตนเอง ส่วนวิธีการจับสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ที่โดยนำขี้พืชและกิ่งไม้ในทะเลสาบมาสุ่มๆ รวมกันเป็นกลุ่มๆ แล้ววางไขว้ข้างล่าง เรียกว่า ไชผี

2. ยุคแห่งการพัฒนา ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2519 - ปัจจุบัน

ยุคแห่งการพัฒนาที่ก่อเกิดในพื้นที่ศึกษา มีระเบียบจากทางหน่วยงานภาครัฐที่กล่าวว่า “แม้ประเทศไทยจะมีกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองสัตว์ป่ามาเป็นเวลานานแล้ว ได้แก่ พระราชบัญญัติการรักษาช้างป่า ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) แต่เป็นการรักษา

ช้างป่าเพียงชนิดเดียว ดังนั้นเมื่อเห็นว่าเกิดภาวะอันน่าวิตกว่า สัตว์ป่าหลายชนิดจะสูญพันธุ์ไปจากประเทศ รัฐบาลจึงได้ตรา กฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าขึ้น โดยสมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบรมราชชนนี เมื่อครั้งดำรงพระยศสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาล และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้ทรงลงพระนามในพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ตราพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2503 ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2504 เป็นต้นไป เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้คือ สัตว์ป่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าของประเทศชนิดหนึ่ง ที่อำนวยความสะดวกในทางเศรษฐกิจ วิทยาการ และรักษาความงามตลอดจนคุณค่าตามธรรมชาติไว้ แต่ปัจจุบันสัตว์ป่าที่มีค่าบางชนิดได้ถูกล่าและทำลายจนสูญพันธุ์ไปแล้วและบางชนิดกำลังจะสูญพันธุ์ไป ทั้งนี้เนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายให้ความคุ้มครองสัตว์ป่าขึ้นไว้เพื่อประโยชน์ของรัฐบาลและประชาชนส่วนรวม ต่อมาในวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2515 ได้มีประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 228 แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัตินั้นให้รัดกุมและทันสมัยยิ่งขึ้น เมื่อมี พ.ร.บ. ฉบับนี้เกิดขึ้นจำเป็นต้องมีผู้ปฏิบัติการให้เป็นไปตาม พ.ร.บ. ดังนั้นในปี พ.ศ. 2504 กรมป่าไม้จึงได้ตั้ง “หมวดสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า” ขึ้น โดยอยู่ในสังกัดกองบำรุงให้มีหน้าที่ดำเนินการเกี่ยวกับการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าเป็นการเฉพาะ ต่อมาในปี พ.ศ. 2510 กรมป่าไม้ได้เปลี่ยนชื่อหมวดสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าเป็น “ฝ่ายจัดการสัตว์ป่าแห่งชาติ” โดยสังกัดอยู่ในกองบำรุงงานในหน้าที่ของฝ่ายจัดการสัตว์ป่าแห่งชาติ ได้ขยายและก้าวหน้ายิ่งขึ้น ดังนั้นในปี พ.ศ. 2516 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เสนอรัฐบาลให้จัดตั้งกองอนุรักษ์สัตว์ป่าขึ้น ซึ่งปรากฏว่าได้มีผู้สนับสนุนโดยผ่านทางสื่อมวลชนต่างๆ เป็นจำนวนมาก ในที่สุดได้มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมป่าไม้ จัดตั้งกองอนุรักษ์สัตว์ป่าขึ้น ในปีพ.ศ. 2519 โดยได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษ หน้า 15 เล่มที่ 92 ตอนที่ 32 ลงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2519 กองอนุรักษ์สัตว์ป่า มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางด้าน ป่าไม้ และสัตว์ป่าให้คงอยู่ ดำเนินการต่างๆ ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น เพื่อกำหนดเป็นพระราชกฤษฎีกาให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและรักษาแหล่งสัตว์ป่าที่สำคัญ โดยออกเป็นประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์กำหนดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จากจุดประสงค์และนโยบายจากภาครัฐที่ต้องการอนุรักษ์สัตว์ป่า บังคับการใช้ประโยชน์ซึ่งเห็นได้จากการประเทศพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า ในปี พ.ศ. 2503 พระราชบัญญัติการคุ้มครองและสงวนสัตว์ป่าขึ้น ในปี พ.ศ. 2503 ทางราชการเห็นถึงความสำคัญด้านป่าไม้ สัตว์ป่าที่ได้ลดลงอย่างน่าเป็นห่วง



ดังกรณีพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้นั้นเช่นเดียวกับอีกหลายๆ พื้นที่ ได้ถูกประกาศเป็นเขตหวงห้าม เขตอนุรักษ์ เขตอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่ออกกฎหมายโดยจากหน่วยงานภาครัฐ ที่ใช้ในการควบคุมพื้นที่ จำกัดเขตพื้นที่ เพื่อความต้องการที่จะดำรงความเป็นธรรมชาติคงอยู่ไว้ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ระบุว่า จะขยายเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจากเดิม 12 เขต เป็น 22 เขต และได้มีการจัดการตั้งเขตห้ามล่าสัตว์ป่าของประเทศขึ้น 5 แห่ง จากนโยบายดังกล่าว ได้มีการกำหนดเขตห้ามล่าสัตว์ป่าในเขตพื้นที่ทะเลสาบสงขลา เมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2519 ครอบคลุมพื้นที่ดังปรากฏในแผนที่ข้างต้นและขณะเดียวกันได้มีการระบุสัตว์ป่าที่ห้ามล่าไว้ทั้งหมด 53 ชนิด ประกาศไว้ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 93 ตอนที่ 82 วันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2519 ต่อมากรมป่าไม้ได้มีการจัดการโครงสร้างแบ่งส่วนราชการใหม่ ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 109 ตอนที่ 109 วันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2535 ดังนั้นในการจัดการในช่วงยุคที่สองนี้ มีหน่วยงานทางภาครัฐเข้ามาดูแลจัดการทางพื้นที่โดยกรมป่าไม้ โดยจัดตั้งฝ่ายจัดการเขตห้ามล่าสัตว์ป่า

2.1 รูปแบบการจัดการทรัพยากร (ป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ)

ในช่วงเข้าสู่ยุคแรกของการพัฒนามีปรากฏการณ์ทางพื้นที่ โดยมีหน่วยงานทางภาครัฐเข้ามาดูแลและจัดการด้านพื้นที่ รวมถึงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและสัตว์ป่า จากการเล่าของชาวบ้านในพื้นที่ กล่าวว่า ในระยะแรกเริ่มหน่วยงานแรก คือ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เข้ามาดูแลเรื่องสัตว์ป่า โดยกำหนดเขตห้ามล่าสัตว์ป่าอย่างเป็นทางการในวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2519 โดยให้บริเวณพื้นที่ทะเลสาบสงขลา โดยระบุชนิดสัตว์ป่าที่ห้ามล่าไว้ 53 ชนิด ชาวบ้านในขณะนั้นได้ทราบข่าวจากทางรัฐ จึงคอยระวังจากการล่าสัตว์ เช่น หากมีนกกลิ้งกินข้าวเปลือกจากนาหว่าน ชาวบ้านไม่สามารถทำอะไรได้เลย นอกจากติดตั้งหุ่นไล่กา การออกประกาศจากทางรัฐในเรื่องการจับสัตว์ที่ทางรัฐประกาศ “..... ในระยะแรกๆ ของการประกาศเป็นพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลาในพื้นที่ดังกล่าวก็ตาม แต่สัตว์ป่าเหล่านั้นมีการออกหากินนอกพื้นที่ทะเลสาบสงขลาส่งผลให้ชาวบ้านเดือดร้อน ด้านการทำมาหากินในพื้นที่ของตนเอง...” ดังนั้นเจ้าหน้าที่ของรัฐ จึงต้องกระทำตามกฎหมายได้ระบุไว้ว่า เช่น หากมีการจับนกน้ำ ปรับ 2,000 บาท และมีการยึดเครื่องมือในการล่าครั้งนั้นด้วย รูปแบบและวิธีการจัดการทรัพยากรยุคแห่งการพัฒนาโดยรัฐ หน่วยงานที่รับผิดชอบคือ กรมป่าไม้ โดยใช้วิธีการจัดการทรัพยากรรูปแบบทางกฎหมายในการจัดการและการควบคุมทรัพยากร

ดังนั้นในยุคนี้จึงได้ส่งผลให้จากเดิมในยุคแรกเริ่มที่ไม่มีรูปแบบของการจัดการของชุมชนโดยมีการใช้ทรัพยากรได้อย่างอิสระ แต่เมื่อก้าวเข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนาจึงส่งผลให้ การจัดการ

มีรูปแบบที่ชัดเจน ตายตัวปรากฏออกมาในรูปแบบของกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร ดังนั้นการจัดการในยุคนี้ของชุมชนยังไม่ก่อเกิดรูปแบบที่ชัดเจนแต่เป็นเพียงการปฏิบัติตามกฎระเบียบจากทางหน่วยงานของรัฐออกมาเท่านั้น มีประชาชนบางส่วนที่ประกอบอาชีพหลักๆ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในทะเลสาบสงขลาและพื้นที่ใกล้เคียงกับทะเลสาบที่ต้องฝ่าฝืนกฎโดยมีชาวบ้านได้กล่าวไว้ว่า กฎระเบียบที่ออกมาเพื่อกำจัดสิทธิของการทำมาหากินของชาวบ้าน “...ผมมีอาชีพหลัก คือ ล่าสัตว์ทำนา ขึ้นตาลในบริเวณพื้นที่ของผม แต่เมื่อมีการออกกฎระเบียบของการห้าม ล่านก ล่าสัตว์ออกมาส่งผลให้การทำมาหากินอยากลำบากมากขึ้น เพราะนกที่ทางการขึ้นทะเบียนไว้ ได้ลงมาจิกกิน เม็ดพันธุ์ข้าวที่ผมหว่านไว้ และต้นข้าวอ่อนๆ ส่งผลให้การทำนาไม่ได้ผล...”

ความสามารถในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคจากระยะแรกเริ่มของการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา ชาวบ้านบางส่วนไม่ได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบ มีการกล่าว “ว่าไม่รู้” “ไม่ทราบ ว่ามีชนิดสัตว์อะไรบ้าง” จากการออกกฎหมายแต่บางส่วนรู้ แต่ก็มีการกระทำความผิด เพราะจำเป็นต้องฝ่าฝืนเพราะเกี่ยวกับอาชีพของตน จึงทำให้ทางภาครัฐต้องแก้ไขปัญหาโดยใช้วิธีการและรูปแบบในการจัดการ โดยการแจ้งข้อความเป็นกฎหมายเป็นลายลักษณ์อักษร ถึงกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อแจ้งให้ชาวบ้านได้ทราบ จึงทำให้ชาวบ้านบางส่วนได้เกรงกลัวต่อการกระทำความผิด มีหน่วยงานทางภาครัฐได้ดำเนินการจัดการจริงจากการสัมภาษณ์หัวหน้าเขตกล่าวว่า “... การออกกฎหมายนี้ทางเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา ต้องการรักษาพันธุ์สัตว์ต่างๆ ไว้เท่านั้น แต่ภายในพื้นที่ที่ได้ถูกประกาศเป็นพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ชาวบ้านก็สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวได้ แต่ต้องทำตามกฎระเบียบที่ทางหน่วยงานของภาครัฐได้ออกไว้ เช่น พื้นที่ที่มีการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าไปซ้อนทับกับพื้นที่เดิมของชาวบ้านที่ทำมาหากิน สามารถทำมาหากินต่อไปได้แต่ไม่สามารถตัดแปลงพื้นที่ไปทำอย่างอื่นได้และไม่มีการออกเอกสารสิทธิ์ให้ นอกจากนั้นภายในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา ชาวบ้านก็สามารถหาสัตว์น้ำได้ตามปกติแต่ต้องอยู่ในอาณาเขตที่ให้ทำการจับสัตว์น้ำได้เท่านั้น โดยต้องใช้เครื่องมือเครื่องมือในการหาปลาจับสัตว์น้ำที่ถูกต้องตามกฎหมายที่ระบุไว้ ส่วนในด้านทรัพยากรป่าไม้มีการห้ามตัดไม้ทุกชนิดในอาณาเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลาอย่างเด็ดขาด ด้านสัตว์ป่าที่มีการเน้นมาก คือ นก ที่มีการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองนกทั้งที่อยู่ในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าและนอกพื้นที่ หรืออาศัยในพื้นที่ใดหากผู้ใด จับ ล่า ฆ่า มีไว้ครอบครองถือว่ามีความผิด การออกกฎหมายที่ใช้ในการควบคุมในการประกาศครั้งนั้น มิใช่ออกมาเพื่อใช้เฉพาะภายในอาณาเขตของพื้นที่ภายในเขตห้ามล่าสัตว์ป่า



ทะเลสาบสงขลาเพียงอย่างเดียว แต่มีการออกกฎหมายมาเพื่อคุ้มครองนกและสัตว์ป่าที่ออกไปทำรัง หรือหากินในบริเวณอื่นๆ อีกด้วย...” ในช่วงยุคแรกเริ่มของการพัฒนานี้ เมื่อมีเจ้าหน้าที่ออกตรวจการและพบผู้กระทำความผิดจริง เจ้าหน้าที่มีการจับกุมและนำมาหักขังจริงและออกประกาศให้ชาวบ้านคนอื่นๆ ได้ทราบการกระทำความผิดตลอดจนบทลงโทษในการกระทำความผิด หลังจากนั้นเมื่อทางหน่วยงานรัฐได้จับกุมดำเนินคดีจริง ชาวบ้านคนอื่นๆ มีความเกรงกลัวต่อการกระทำผิดมากยิ่งขึ้น ทำให้คนในพื้นที่และผู้คนจากภายนอกชุมชนได้มีความระมัดระวังในการล่าสัตว์และการเก็บหาของป่า การเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลาเพิ่มขึ้น ดังนั้นการปรับของชาวบ้านได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในยุคนี้มากขึ้น เช่น จากเดิมชาวบ้านมีอาชีพหลักๆ คือการประมง จับสัตว์ป่า มีการปรับเปลี่ยนโดยหาอาชีพอื่นๆ เพื่อเป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริมมากขึ้น เช่น อาชีพรับจ้างทั่วไป ช่างตัดเสื้อ ทำสวน ค้าขาย เป็นต้น

ในช่วงยุคแรกเริ่มแห่งการพัฒนาเป็นช่วงที่ภาครัฐได้จัดตั้งให้กรมป่าไม้ดูแลและรับผิดชอบในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่า โดยมีฝ่ายต่างๆ ที่เข้ามาดูแลจัดการในพื้นที่ ได้แก่ ฝ่ายจัดการเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา กรมประมง เป็นต้น หน่วยงานเหล่านี้มีรูปแบบและวิธีการโดยใช้รูปแบบของตัวบทกฎหมายในการบังคับใช้ในพื้นที่และนอกพื้นที่เพื่อคุ้มครองนกนานาชนิด เป็นต้น ดังนั้นในยุคนี้ด้านการจัดการดูแลนั้นจะเป็นหน่วยงานภาครัฐทั้งหมด แต่สิ่งที่ปรากฏในพื้นที่ คือ ต่างหน่วยงานที่เข้ามานั้นต่างหน่วยงานมีการจัดการดูแลทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่แบบแยกส่วน นอกจากนั้นเป็นการเข้าช้อนเรื่องด้านการจัดการในพื้นที่ ดังเช่นกรณีกรมประมงเข้ามาดูแลจัดการเป็นหน่วยงานแรกในด้านสัตว์น้ำ ต่อมาเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า การดูแลคุ้มครองเรื่องสัตว์และพื้นที่ที่ได้ถูกประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลาทั้งหมดและยังมีกรมชลประทานที่เข้ามาดูแลเรื่องของน้ำ โดยในส่วนของภาคประชาชน ไม่มีรูปแบบของการจัดการ เป็นเพียงแค่การปฏิบัติตามกฎหมายและข้อบังคับจากทางหน่วยงานของรัฐที่ออกมาเท่านั้น

ช่วงนี้เป็นยุคแห่งแรกเริ่มของการก่อตั้งเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเป็นช่วงที่รัฐบาลเข้ามาบริหารอย่างเป็นทางการและมีอิทธิพลต่อคนในพื้นที่เป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่มีการปรับเปลี่ยนแนวทางในการจัดการทรัพยากร โดยมีรากฐานแนวคิดที่ถือว่าทรัพยากรทั้งหมดเป็นของรัฐปรากฏขึ้นในพื้นที่ คือ เกิดการครอบครองและควบคุมพื้นที่ทำให้รัฐมีการกำหนดอาณาเขตเป็นพื้นที่สงวนด้านสัตว์ป่า ดังนั้นในส่วนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่นี้ ยุคแรกเริ่มของการพัฒนาจึงส่งผลให้การใช้ทรัพยากรของชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ดังนั้นในส่วนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาสามารถแบ่งด้านการใช้ประโยชน์ด้านการใช้สอยได้ดังนี้

2.2. การใช้ประโยชน์ในรูปแบบของเนื้อไม้

2.2.1 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ในยุคที่สอง

แห่งการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา การตั้งบ้านเรือนในยุคนี้หลังคาเรือนมีมากขึ้น เนื่องจากผู้คนถิ่นเดิมได้มีการขยายขยายครัวเรือน ลูกหลานได้มีการขยายครัวเรือนปลูกสร้างบ้านเรือนละแวกเดียวกัน จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนกล่าวว่า “...ในชุมชนบ้านคลองรี และท่าคุระ คนทั้งสองชุมชนนี้เป็นญาติพี่น้องกันโดยมีการขยายครอบครัวออกไป แล้วมีการต่อเติมสร้างบ้านในพื้นที่ภายในชุมชนแห่งนี้...” การก่อสร้างบ้านเรือนในยุคนี้สามารถปลูกบ้านเรือนได้ตามรุ่นผู้เฒ่าผู้แก่ได้อย่างอิสระเพราะสาเหตุมาจากพื้นที่ในชุมชนของทั้งสอง ส่วนใหญ่มีการจับจองพื้นที่ไว้และสามารถปลูกอิงตามแนวขอบทะเลสาบสงขลา เพื่อสะดวกต่อการเดินเรือหาเลี้ยงชีพได้ ดังนั้นเรื่องของการปลูกสร้างบ้านเรือนในยุคนี้มีการปลูกบ้านเรือนโดยอาศัยไม้จากภายนอกชุมชน ชาวบ้านบางส่วนมีการลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการสร้างบ้านเรือนเพื่อเป็นการซ่อมแซมสถานการณ์ป่าไม้ในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาในช่วงนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากยุคแรกที่ผ่านมา โดยเฉพาะในด้านป่าไม้และสัตว์ป่าจำนวนพื้นที่ของป่าได้ลดลง สาเหตุเนื่องมาจากมีการปรับพื้นที่เป็นที่เพาะปลูก หลังจากการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ในช่วงแรกนี้ ชาวบ้านเข้าไปตัดเพื่อนำมาปลูกบ้านซ่อมแซมบ้านเรือน เนื่องจากบางครั้งไม่รู้กฎระเบียบที่ออกมาจากภาครัฐ บางคนรู้แต่ยังมีการกระทำสถานการณ์ป่าไม้ในช่วงยุคพัฒนานี้ ได้ถูกกำหนดสิทธิของชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าอย่างเห็นได้ชัด โดยมีความแตกต่างกับช่วงยุคแรกโดยอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นเมื่อรัฐได้ออกกฎหมายมาเพื่อใช้ในการบังคับในการตัดไม้ มีการห้ามเขตในการเข้าไปตัดไม้ จึงส่งผลให้ชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปจากเดิมโดยอย่างสิ้นเชิง โดยชาวบ้านมีการหาอาชีพใหม่ๆ เช่น อาชีพรับจ้าง ก่อสร้าง เป็นต้น

2.2.2 การทำฟืนเผาถ่าน ในยุคแห่งการพัฒนา

พื้นที่ถูกประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า โดยมีการจำกัดในพื้นที่เมื่อมีการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า จากเดิมที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปตัดไม้ตามขนาดความต้องการในการนำไปใช้งานหรือเป็นการหาฟืน ตัดไม้เพื่อนำมาเผาถ่าน เพื่อกักตุนใช้ในยามฤดูฝนหรือเป็นการหาเศษไม้ที่มีขนาดเล็กๆ เพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาชีพหรือเป็นการหุงหาอาหารก็ต้องยุติลง เพราะเรื่องมาจากการออกกฎหมายห้ามตัดไม้ในเขตห้ามล่าสัตว์ป่า จึงส่งผลให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตได้มาของเชื้อเพลิงโดยหาซื้อเชื้อเพลิงเป็นการทดแทน เช่น หันไปซื้อถ่านจากนอกชุมชน บางครัวเรือนปรับเปลี่ยนโดยหาถ่านที่สุกที่ตกหล่นได้ต้นนำมาตากแดดแล้วนำมาเผาเพื่อได้เป็นถ่านเก็บไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น เป็นต้น



2.2.3 การใช้พื้นที่ทางการเกษตรสถานการณ์

ที่ปรากฏในพื้นที่ในช่วงยุคแห่งการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา ในระยะแรกของการประกาศช่วงปี พ.ศ. 2519 ได้มีการประกาศออกมาเป็นต้วบทกฎหมาย แต่จากการเข้าไปสัมภาษณ์กับผู้คนที่อยู่ในชุมชนทั้งสองที่อยู่ในช่วงเหตุการณ์ของการประกาศจากหน่วยงานทางภาครัฐกล่าวว่าเป็นเสียงเดียวกัน คือทางเขตห้ามล่าสัตว์ป่าไม่ได้ออกประกาศในรูปแบบใดเลย มีแต่เจ้าหน้าที่เข้ามาสำรวจและมีเจ้าหน้าที่เข้ามาวัดพื้นที่ ในระยะแรกของการเข้ามาของเจ้าหน้าที่ ความเข้าใจของชาวบ้าน มีความเข้าใจว่าเจ้าหน้าที่เข้ามาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น แต่ต่อมามีประกาศออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรและระบุชื่อสัตว์ป่าที่ห้ามล่า ชาวบ้านทราบช่วงปลายปี 2519 จากการประกาศของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และปากชาวบ้านปากต่อปากพื้นที่ในการเพาะปลูกในช่วงยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งได้จากการกล่าวของคุณลุงกำนันที่ว่า "... เมื่อมีการประกาศอย่างเป็นทางการออกมา ชาวบ้านได้ทราบอย่างทั่วกันหลายหลังคาเรือนได้รับผลกระทบจากการเพาะปลูกข้าว ซึ่งเป็นพื้นที่การเกษตรที่สำคัญของทุกหลังคาเรือนเพราะเพาะปลูกไว้กินตลอดทั้งปี แต่เมื่อมีการหวานเมล็ดพันธุ์ข้าวมีนิก จากทางการห้ามให้ล่า หรือ จับ ฆ่า พวกเราชาวบ้านได้รับความเดือนร้อนทั่วหน้า เพราะนกเหล่านี้จิกกินเมล็ดพันธุ์เสียหายส่งผลให้ผลผลิตได้น้อยลงทุกๆ ปี...." ดังนั้นผลกระทบที่ตามมาเมื่อมีการประกาศเป็นพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลาในส่วนพื้นที่ศึกษาทั้งสองชุมชนนี้ พบว่า มีการส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับผลกระทบด้านการใช้พื้นที่ทางการเกษตร ได้แก่ การปลูกข้าวเพื่อดำรงชีพ ดังคำกล่าวของชาวบ้านที่ว่า "... ไม่สามารถทำกินในพื้นที่เดิมได้ เพราะทำไปก็ไม่ได้ผล นกพริกเข้ามาทำลายพืชผลหมด หากจับนกพริก ก็มีความผิดทางกฎหมายเพราะเป็นสัตว์ต้องห้าม ปรากฏอยู่ในคำประกาศของเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา..."

2.3 ประโยชน์จากทรัพยากรในทะเลสาบสงขลา (ป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ)

2.3.1 ทรัพยากรป่าไม้ ป่าไม้ในยุคนี้พัฒนา

มาเป็นป่าพรุ โดยมีเจ้าหน้าที่ให้ความสำคัญในการควบคุมดูแลมากเป็นพิเศษ ชาวบ้านได้ให้ความสำคัญเปรียบเสมือนเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนแถบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ที่ได้หล่อเลี้ยงชาวสงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราชมานานหลายร้อยปีและเป็นแหล่งน้ำที่มาแห่งรายได้ของชาวชุมชน ดังนั้นมาตรการด้านการควบคุมและอนุรักษ์ทรัพยากรจึงเป็นอุปสรรคต่อการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน หน่วยงานรัฐเข้ามาควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรส่งผลให้แนวทางการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ตรวจการดำเนินคดีจริงถึงแม้เป็นช่วงแรกเริ่มที่มีการประกาศแต่ทางรัฐมีการส่งเจ้าหน้าที่เข้าเฝ้าระวังการโดยรอบๆ พื้นที่เนื่องจากเป็นช่วงของการนำ

นโยบายมาปฏิบัติจริง ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่เข้าใจต้วบทกฎหมายจากการสัมภาษณ์ลุงกำนันกล่าวว่า "...ในช่วงแรกๆ ชาวบ้านบางคนรู้สึกข้อห้ามในการใช้ประโยชน์จากป่า มีบางส่วนที่เข้าไปตัดไม้เช่นเคย ถูกดำเนินคดีตามระเบียบ บางคนไม่เข้าไปตัดไม้ก็เลยเพราะเคยเห็นจากการที่เพื่อนบ้านเคยกระทำความผิด จากการเข้าไปตัดไม้โดนลงโทษ โดนการปรับ และยึดทรัพย์ จึงเกิดความเกรงกลัวต่อต้วบทกฎหมาย..." และข้อมูลจากลูกบ้านกล่าวว่า "สมัยยังหนุ่มๆ พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีไม้ที่สามารถใช้ประโยชน์อยู่อย่างมากมาย เมื่อทางการเข้ามา ส่งเจ้าหน้าที่คอยสอดส่องตรวจการอย่างเข้มงวด หากใครเข้าไปตัดไม้ภายในเขตก็โดนจับ ผมเลยไม่กล้าเข้าไปอีกเลย แต่บางคนอย่างเพื่อนบ้านผม เข้าไปตัดเพื่อนำไม้เหล่านั้นมาทำเป็นเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำ บางครั้งก็ลอสายตาของเจ้าหน้าที่ บางครั้งก็โดนจับ ถูกดำเนินคดี" ดังนั้นจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในยุคแห่งการพัฒนา ชาวบ้านไม่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ดังเช่นเคยอย่างในอดีต เพราะอำนาจในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากป่าถูกควบคุมโดยรัฐ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชาวบ้านเริ่มห่างเหิน และเกิดการแบ่งพรรคแบ่งฝ่ายกันมากขึ้น

2.3.2 ทรัพยากรสัตว์ป่า ในยุคของการ

ประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา เป็นยุคแห่งการออกกฎบังคับใช้ในพื้นที่และนอกพื้นที่ ที่สัตว์ป่าเข้าไปอยู่หรืออาศัยกรมป่าไม้ได้ประกาศให้พื้นที่บริเวณโดยรอบทะเลสาบสงขลาและพื้นที่ใกล้เคียง เป็นพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ซึ่งกำหนดเป็นสถานที่ปลอดภัยเพื่อการดำรงชีพของสัตว์ป่า โดยมีการกำหนดชนิดและประเภทของสัตว์ที่ห้ามล่าไว้โดยเฉพาะ และการอนุรักษ์และคุ้มครองนกน้ำอีกจำนวน 187 ชนิด ตามนัยแห่งมาตราที่ 26 แห่งพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 การออกกฎระเบียบมาบังคับใช้ในพื้นที่ จึงส่งผลให้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรจากสัตว์ป่าได้ลดน้อยลง จากเดิมในยุคแรกของการเข้ามาตั้งชุมชน จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ กล่าวว่า ในพื้นที่แห่งนี้มีสัตว์ป่ามากมาย อยากกินสัตว์อะไรสามารถหาได้หมด จนกระทั่งเมื่อผู้คนมากขึ้นสัตว์ป่าก็ลดน้อยลง จนมาถึงในช่วงปี พ.ศ. 2519 มีการประกาศเป็นพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา ชาวบ้านหากินดังเช่นสภาพเดิมไม่ได้อีกต่อไป ดังเช่นเมื่อก่อนการประกาศการหาเลี้ยงชีพขอปได้อย่างอิสระ แต่เมื่อมีกฎหมายออกมาชาวบ้านเกรงกลัวต่อการกระทำความผิด แต่ก็ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ยังมีการลักลอบกระทำความผิด มีการเข้าไปล่าสัตว์ เช่น สัตว์จำพวกนก ไช้หนกต้องห้าม เพื่อนำมาบริโภค แต่บางส่วนลักลอบจับสัตว์ป่าไปขาย และยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ได้รับผลกระทบจากนก เช่น การเพาะปลูกข้าว มีการล่านกน้ำที่เข้ามาทำลายพืชผลทางการเกษตร โดยการวางยาเบื่อ แต่ก็ถูกดำเนินคดีต่อไป



2.3.3 ทรัพยากรสัตว์น้ำ ในยุคแห่งการ

ประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากการจับสัตว์น้ำ แต่ยุคนี้ปริมาณของสัตว์น้ำปริมาณลดลงอย่างรวดเร็ว จึงมีการแก้ไขปัญหาในปี พ.ศ. 2519 สำนักงานประมงจังหวัดสงขลา ได้ดำเนินการวิจัยเพื่อหาวิธีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งทะเลสาบ และสำนักงานประมงจังหวัดสงขลา ได้ดำเนินการเพื่อหาวิธีการเลี้ยงปลากินพืช และขยายพันธุ์สัตว์น้ำโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ชาวชุมชนริมทะเลสาบสงขลา และขยายสายพันธุ์ของสัตว์น้ำ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่หาปลาในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาทำให้ทราบว่า การจับสัตว์น้ำในยุคนี้มีความเป็นอิสระในพื้นที่บางส่วนในพื้นที่ทะเลสาบฝั่งริมขอบของทะเลสาบสงขลา โดยนโยบายทางรัฐ มีการจำเพาะเขตพื้นที่ในการประกาศเป็นพื้นที่สงวนในการจับสัตว์น้ำ ทำให้ผู้ที่มีอาชีพหลักในการจับสัตว์น้ำได้รับผลกระทบ สาเหตุเนื่องมาจากปริมาณของสัตว์น้ำลดน้อยลง เนื่องมาจากการใช้เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำในยุคนี้มีการใช้เครื่องมือที่ทันสมัยมากขึ้น เช่น มีการซื้อเครื่องมือจากโรงงานและนอกชุมชน เช่น อวนตาถี่

สรุปและอภิปรายผล

การอภิปรายผลการศึกษาร่วมกับแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย 1) การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายของทรัพยากรในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา 2) การจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านท่าครุและบ้านคลองรีสองช่วงเวลา เพื่อหารูปแบบการใช้ทรัพยากร โดยใช้ SWOT วิเคราะห์พื้นที่เพื่อดำเนินการวางแผน ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ โดยใช้รูปแบบการจัดการแบบพหุภาคี มีรายละเอียดดังนี้

1. การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายของทรัพยากรจากการศึกษาพบว่า ในสองช่วงเวลามีความแตกต่างกันในลักษณะการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายในทรัพยากรในสองช่วงเวลาพบว่า ในยุคแรกคือ ช่วงเวลาก่อนมีการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยตรงเพื่อการดำรงชีพของคนในชุมชนเช่นการจับสัตว์น้ำ สัตว์ป่าเพื่อการบริโภคในส่วนที่เหลือนำมาแปรรูปเพื่อใช้ประโยชน์ต่อไปในวันข้างหน้า เป็นวิถีการถนอมอาหารของชาวบ้านในชุมชน ด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในยุคแรกๆ นั้นเป็นการใช้ประโยชน์ในลักษณะแบบอิสระ โดยอาศัยประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา แต่เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นผลผลิตของทรัพยากรกลับลดน้อยลง ดังที่ Malthus (1798) ได้กล่าวไว้ถึงการเพิ่มอัตราการเจริญเติบโตของประชากร ที่มีการเพิ่มแบบเรขาคณิต แต่ปริมาณอาหารกลับเพิ่มแบบเลขคณิต เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นเกินกว่าปริมาณอาหารที่ผลิตได้ ทำให้มนุษย์ต้องแย่งชิงทรัพยากรจนเกิดความเสื่อมแก่สิ่งแวดล้อมเกินกว่า

ระบบนิเวศจะรับได้ ดังนั้นรัฐจึงใช้นโยบายกำจัดการสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร โดยอ้างว่าประชาชนใช้ประโยชน์นั้นเป็นลักษณะที่ไม่มี การจัดสรรในทรัพยากร โดยรัฐออกเงื่อนไขการใช้ ดูแลรักษาแทนชุมชน หากปล่อยไว้ไม่มีการจัดสรรใช้ประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวมที่ถือเป็นกรรมสิทธิ์ในส่วนรวม ดังตามแนวคิดของ Garrrt Hardin เขียนไว้ในบทความเรื่อง The Tragedy of the Commons ว่า ที่มีใช้สมบัติของทุกคนและไม่มีใครเป็นเจ้าของ แต่ทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ได้ ทำให้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม หรือเมื่อใครยาวสาวได้สาวเอา

2. การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ในสองช่วงเวลา มีความแตกต่างกันในลักษณะรูปแบบในการจัดการ ในช่วงยุคแรกของชุมชนมีการจัดการทรัพยากรไม่มีรูปแบบในการจัดการที่ตายตัว แต่เป็นเพียงการใช้ทรัพยากรเพื่อความอยู่รอด โดยการจัดการแบบนี้สามารถเรียกได้ว่า การอาศัยภูมิปัญญาของท้องถิ่นเข้าดูทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง โดยชาวบ้านใช้หลักความเชื่อศรัทธาในพื้นที่ท้องถิ่นของตนในการใช้ทรัพยากรและชุมชนที่อยู่ร่วมกันใช้ประโยชน์ร่วมกัน ดังแนวคิดในการจัดการทรัพยากรแบบต่างๆ ที่ อานันท์ กาญจนพันธ์ (2543) ได้กล่าวไว้สี่แนวคิดซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดที่สอง คือ การจัดการทรัพยากรในเชิงนิเวศวัฒนธรรมหรือการจัดการในเชิงจิตสำนึก มีพื้นฐานวิธิตัดแบบบูรณาการอย่างเป็นองค์รวมจึงไม่เห็นด้วยกับการมองสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่แยกออกจากสังคมมนุษย์อย่างเด็ดขาด แต่กลับพยายามทำความเข้าใจถึงสภาพความเป็นจริงในการอยู่ร่วมกันของระบบทั้งสอง ซึ่งถือว่ามีปฏิสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อนภายใต้เงื่อนไขของพื้นที่เฉพาะที่ใดที่หนึ่งในระบบนิเวศที่แตกต่างกันอย่างหลากหลายโดยมีจิตสำนึกทางวัฒนธรรมและความมีเหตุผลของแต่ละชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นการจัดการทรัพยากรในเชิงนิเวศวัฒนธรรมนี้จึงสนับสนุนความหมายของทรัพยากรในแง่ที่เป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชนท้องถิ่นที่ผูกติดกับวัฒนธรรมและหลักเหตุผลแบบเศรษฐกิจเชิงสำนึกอย่างมีศีลธรรม (Moral economy) ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันอย่างหลากหลายเพราะขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศในท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นในยุคแรกการใช้ประโยชน์จากชุมชนจึงขึ้นอยู่กับภูมิศีลธรรมของชุมชน ต่อมาในช่วงยุคที่สอง คือ ยุคแห่งการพัฒนาทางรัฐได้ประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า มีการใช้รูปแบบในการจัดการทรัพยากรโดยรัฐแต่เพียงผู้เดียว มีการออกกฎหมายที่ชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงในตัวทรัพยากร จากปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษานี้เกิดจากการใช้อำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดจากหน่วยงานภาครัฐซึ่งสอดคล้องกับงานของยศ สันตสมบัติ (2536) โครงการวิจัยปฏิบัติการป่าชุมชน กล่าวว่า ความล้มเหลวในด้านนโยบายการจัดสรรทรัพยากรป่าซึ่งถูกผูกขาดควบคุมโดยรับจากส่วนกลาง ก็เป็นสาเหตุ



สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ป่าไม้ของประเทศถูกทำลายไปอย่างรวดเร็ว การที่รัฐเข้าควบคุมการจัดสรรทรัพยากรป่าไม้ในรูปของกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 โดยเนื้อแท้จริงก็คือการอ้างสิทธิในการยึดครองป่าทั้งหมดเป็นของรัฐและแย่งสิทธิการใช้สอยและควบคุมดูแลรักษาทรัพยากรป่าชุมชนที่เคยมีมาแต่เดิมไปจากราษฎรในท้องถิ่น ดังนั้นเมื่อการจัดการขึ้นอยู่กับภาครัฐเพียงฝ่ายเดียวตลอดในพื้นที่การศึกษาครั้งนี้มาในระยะสามสิบปีมานี้ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของชุมชนทั้งสอง ดังเช่นจากงานของชูศักดิ์ วิทยาภัก (2531) ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำปิงตอนเหนือ : ศึกษากรณี อำเภอมะแมง จังหวัดเชียงใหม่ โครงการศึกษาชุมชนภาคเหนือกับศักยภาพในการพัฒนา ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในกลุ่มแม่น้ำปิง พบว่า ประชากรส่วนใหญ่มีความคิดเห็นสนับสนุนกับแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในลักษณะของป่าไม้ชุมชนหรือป่าไม้สังคม ทั้งนี้เพราะว่าประชาชนต้องการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และรักษาป่าไม้ ซึ่งมีอยู่ใกล้ชุมชนของตนเองมากกว่าที่จะเห็นคนอื่นมาลักลอบตัดหรือสัมปทานป่าไม้ โดยที่ประชาชนเองได้แต่เฝ้าดูเฉยๆ เพราะไม่มีสิทธิและอำนาจ หน้าที่ ชุมชนทางตอนเหนือกรณีอำเภอมะแมง สอดคล้องมีความคล้ายคลึงในด้านการจัดการทรัพยากรของชุมชนทางใต้ ได้แก่ ชุมชนบ้านท่ากระแตะและชุมชนบ้านคลองรีในด้านการจัดการทรัพยากรของชุมชนด้านสิทธิและอำนาจในเชิงพื้นที่ การจัดการที่ถือว่าล้มเหลวได้ซึ่งเห็นจากปรากฏการณ์ ณ ปัจจุบัน เช่น ชุมชนบ้านท่ากระแตะที่มีจุดเด่นในด้านวัฒนธรรมความเชื่อที่ผูกจิตใจหล่อหลอมหัวใจของคนในชุมชนท้องถิ่นได้นั้น คือ เจ้าแม่อยู่หัว แต่ทำไมถึงพื้นที่นี้จึงไม่มีการพัฒนาที่ถูกจุด ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงใช้ SWOT ในการช่วยให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ออกความเห็นร่วมกัน และสรุปออกมาในแต่ละด้านที่ปรากฏในพื้นที่ จึงรู้ถึงปัจจัยภายใน มีจุดเด่น จุดด้อย และปัจจัยภายนอก มีโอกาส และอุปสรรค ของพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับงานของสมคะเน วีระสมิทธิ์ (2544) ที่ใช้เครื่องมือ SWOT analysis เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ของสหกรณ์ ในด้านจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด ระดมความคิดร่วมกันจากทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมกันดำเนินการ โดยขั้นแรกการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาและความต้องการทั้งสามภาคส่วนและแจกแจงหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการของแต่ละหน่วยงาน ทั้งนี้ สอดคล้องกับภูวดล บัวบางพลู (2561) แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี นำ SWOT ต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอุทยาน พบว่า ปัจจัยในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ

งานวิจัยครั้งนี้ในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า ในการจัดการพื้นที่ทั้งสามภาคส่วนนั้นมาจากภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคเอกชน ซึ่งสอดคล้องกับงานของชิมบา ชาน (2544) ได้กล่าวไว้ว่าผู้ทำหน้าที่จัดการพื้นที่ชุ่มน้ำควรพบปะพูดคุยปรึกษาหารือกับกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย (ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน เอกชน) อย่างสม่ำเสมอ เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ วิธีการจัดการ และภัยคุกคามจากภายนอก ตลอดจนแนวทางปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านั้น เพื่อนำไปสู่การจัดการที่ยั่งยืน

ในด้านการจัดการทางพื้นที่สิ่งที่เป็นจุดแข็งของชุมชนคลองรีและชุมชนบ้านท่ากระแตะ ผลที่ได้จากการศึกษา คือ การมีวัฒนธรรมความเชื่อที่ชัดเจนในสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน คือ เจ้าแม่อยู่หัว ณ วัดท่ากระแตะ ที่ควรพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว จากการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน (การจัดการแบบพหุภาคี) เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานของ อุไรวรรณ สุภานิตย์ (2552) ที่ศึกษาเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษา วัฒนธรรมชุมชน “โหนด-นา-เล” อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา พบว่า แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องมีการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ตลอดจนสถาบันการศึกษาให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีต้องการที่จะเผยแพร่วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ อนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการพัฒนาสถานที่ภายในชุมชนโดยคำนึงถึงระบบภูมิทัศน์ที่เป็นธรรมชาติ พัฒนากลุ่มต่างๆ ให้เข้มแข็งขึ้นโดยสามารถเป็นจุดทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับการเข้ามาชมวิถีชีวิตชุมชนและสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มให้เป็นของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สืบสานวิถีชีวิตชุมชนเพื่อเป็นแหล่งรวบรวมของโบราณในชุมชนเพื่อการเรียนรู้ จัดที่พักไว้รองรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการพักในรูปแบบของโฮมสเตย์โดยต้องสมัครเข้าเป็นสมาชิกของชมรมอนุรักษ์การท่องเที่ยวที่ดำเนินการโดยชุมชนไม่ให้มีการสร้างที่พักแบบรีสอร์ท

ในช่วงยุคที่สองยุคแห่งการพัฒนาในพื้นที่นั้นได้สอดคล้องกับ อานันท์ กาญจนพันธ์ (2544) ได้กล่าวไว้ว่าจากการที่กฎหมายให้อำนาจหน่วยงานราชการหน่วยงานหนึ่งเพียงหน่วยงานเดียวมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลทรัพยากรประเภทใดประเภทหนึ่งอย่างเบ็ดเสร็จ ซึ่งได้กลายเป็นสาเหตุของความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานพร้อมๆ กับความด้อยประสิทธิภาพของการจัดการทรัพยากรในกรณีทรัพยากรต่างๆ นั้นเชื่อมโยงอย่างมากจากปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาครั้งนี้ เกิดจากการใช้อำนาจเบ็ดเสร็จ จากหน่วยงานภาครัฐ

ดังนั้นเมื่อการจัดการขึ้นอยู่กับภาครัฐฝ่ายเดียวตลอดระยะเวลาสี่สิบปีที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นเป็นการจัดสรรทรัพยากรที่ล้มเหลวจึงนำไปสู่วิธีการแก้ไขในพื้นที่โดยเกิดการจัดการและ



จัดสรรทรัพยากรที่สามารถร่วมกันช่วยกันทั้งสามภาคส่วนเพื่อหาทางออกแก้ไขในด้านต่างๆ จึงนำไปสู่การค้นหาคำจ้อยภายในภายนอก โดยการศึกษาใช้ SWOT ในการช่วยให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้ออกความคิดเห็นร่วมกันและสรุปออกมาในแต่ละด้านที่ปรากฏในพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

1) ควรมีการศึกษาต่อยอดในด้านการปรับตัวของชาวบ้านหลังจากการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา ท่ามกลางกระแสการพัฒนาของพื้นที่และสังคมของชุมชนทั้งสอง

2) ควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบชุมชนอื่นๆ ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกในตอนกลางของทะเลสาบสงขลา มีปรับตัว จัดการทรัพยากรและวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนนั้นเพื่อได้มีข้อมูลให้แก่รุ่นลูกหลานในหลักฐานเชิงประจักษ์ และเพื่อพัฒนาด้านสังคมวัฒนธรรมเพื่อสร้างเอกลักษณ์ฉบับของชุมชนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อเยาวชนกลับไปพัฒนาบ้านเกิดได้มีข้อมูลที่พัฒนาได้ตรงประเด็นตรงพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

- ชูศักดิ์ วิทยาภัก. (2531). ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำปิงตอนเหนือ: ศึกษากรณี อำเภอมแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โครงการศึกษาชุมชนภาคเหนือกับศักยภาพในการพัฒนา. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชิมบา ขาน. (2544). คู่มือการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้. กรุงเทพฯ : กระทรวงสิ่งแวดล้อม ประเทศญี่ปุ่น.
- ภูวดล บัวบางพลู. (2561). แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี. วารสารวิจัยรำไพพรรณี. 12 (พฤษภาคม - สิงหาคม): 91-101.
- มนัส สุวรรณ. (2539). นิเวศวิทยามนุษย์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ยศ สันติสมบัติ. (2536). “โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการป่าชุมชน” ในเสน่ห์ จามริกและยศ สันติสมบัติ(บก.), **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา**. หน้า 125-152. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- สมคะเน วีระสมิทธิ. (2544). “การวิเคราะห์สถานภาพของสหกรณ์การเกษตรไชยปราการโดยวิธี SWOT. การค้นคว้าแบบอิสระวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สหทยา วิเศษ. (2547). การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน. กรุงเทพฯ: เดือนตุลา.

สำนักฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2554). พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทย.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2543). “พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนการทัศน์และนโยบาย” ใน อานันท์ กาญจนพันธ์ (บก.) **สถานการณ์การวิจัย ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: บทสังเคราะห์ผลของการศึกษา**. หน้า 1-24, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนและสนับสนุนการวิจัย.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2544). “มิติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร” ใน อานันท์ กาญจนพันธ์ (บก.) **สิทธิชุมชนในการพัฒนา**. หน้า 232-252, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนและสนับสนุนการวิจัย.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2544ข). “มิติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร” ใน อานันท์ กาญจนพันธ์ (บก.) **สิทธิชุมชนในการพัฒนา**. หน้า 205-230, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนและสนับสนุนการวิจัย.

อุไรวรรณ สุภานิตย์. (2552). การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนกรณีศึกษา วัฒนธรรมวิถีชุมชน “โหนด นา เล” อำเภอสตึงพระ จังหวัดสงขลา. วารสารวิชาการและวิจัย มทร.พระนคร ฉบับพิเศษ การประชุมวิชาการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ครั้งที่ 5.

Hardin,G. (1968). **The Tragedy of Common**. Science. (162): 1243-1248.

Malthus, Thomas Robert. (1798). **An Essay on the Principle of Population as it affects the Future Improvement of Society**. London: St, Paul's Churchyard.